

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «ЛЮДИНА» У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ Ф. С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА

Серед великого різноманіття проблем когнітивної лінгвістики найбільш складними виявляються визначення понять мовної картини світу та концепту.

Концепт має двоїсту сутність – психічну та мовну. З одного боку, це – прообраз, що обособлює культурно зумовлені уявлення мовця про світ, з іншого – у концепта є певне ім'я у мові [4].

Відображення концептів у мові стало предметом дослідження низки когнітивістів: Є. С. Кубрякової [2], А. Вежбицької [1], В. А. Маслової [4], Л. А. Лисиченко [3], В. І. Соляник [5] та інших вчених.

Поняття концепту як одиниці пізнання та осмислення світу набуває значущості в системі наук гуманітарного напрямку. У межах когнітивно-дискурсивної парадигми увага дослідників приділяється концептам, що характеризують авторський вибір концептуальних пріоритетів і формують індивідуально-авторську картину світу в художньому творі, яка визначається естетичними домінантами письменника [2, 15]. Концепти розглядаються в аспекті художньої комунікації, їх динаміки в ідиостилі письменника, способів вербалізації в творі. Досліджується смислова структура концептів, яка виявляється через аналіз мовних засобів її репрезентації.

Як мовну картину світу ми розглядаємо відображення в мові концептуальної картини світу і мовні засоби вираження знань про неї. Концептуальна картина світу є підґрунтям мовної картини. Мова відображає досвід кожного індивідуума і виявляє не тільки спільне знання, а й своєрідність бачення світу мовцем. Для мовної картини світу важливі три явища, тісно пов'язані між собою: «Людина» – «Світ» – «Мова». Для характеристики мовної картини світу з антропологічного погляду вихідною точкою є людина, яка пізнає світ і створює засоби фіксації та передачі знань про нього іншим людям і для власного пізнання.

Об'єктом даного дослідження є мовна картина світу представника американської англосовієтської літератури ХХ ст. Ф. С. Фіцджеральда.

Предметом дослідження виступає концепт «Людина».

Відображення даного концепту було виявлено у 248 фрагментах тексту наступних творів письменника : «*The Rich Boy*», «*The Diamond as big as Ritz* », «*Family in the wind*», «*First Blood*», «*Boil some water – lots of it*», «*The Swimmers*», «*Heart in boots*», «*The Bridal Party*», «*A night at the fair*», «*The Ice Palace*», «*Babylon Revisited*», «*Two Old-Timers*», «*Dearly Beloved*», «*Ten years in the Advertising Business*», «*Family in the Wind*», «*The Fiend*», «*News of Paris – fifteen years ago*» [6].

Новизна дослідження полягає у спробі розглянути тексти вище зазначених творів, мало досліджених у аспекті когнітивної лінгвістики, та на їх основі

виявити лексичні особливості відображення концепту «Людина» у мовній картині світу Ф. С. Фіцджеральда, а також запропонувати схему структури концепту «Людина» у мовній картині світу даного автора.

У когнітивних дослідженнях семантики художнього тексту акцентується складна багатовимірна й багатокомпонентна структура концептів.

Структуру концепту «Людина» можна уявити у вигляді сфери із ядром у центрі, ядерною зоною і периферією. Ядро поля представляє поняття «Людина» як таке; ядерну зону утворюють смислові атрибути-домінанти; периферія представлена кількома тематичними мікрополями, кожне з яких є сукупністю смислових атрибутів, угрупованих навколо тематичного ідентифікатора. Тематичні мікрополя розташовуються у трьох сегментах периферії концепту – онтологічному, узуальному й індивідуально-авторському – залежно від типу семантичної спільності між атрибутами-домінантами і тематичними ідентифікаторами мікрополів.

Смислові атрибути **онтологічного** сегмента ближче за все до поняття, що виражається лексевою як мовним позначенням концепту і виявляється через тлумачення значень цієї лексеми у словниках. Такі атрибути об'єднуються у різні парадигматичні угруповання на основі семантичних компонентів, спільних з поняттям, що виражається ядерними атрибутами-домінантами. Такі групи формуються на основі кількох типів семантичних зв'язків: синонімії, гіпонімії і партонімії, тобто тематичні ідентифікатори мікрополів онтологічного сегмента пов'язані зі смисловими атрибутами-домінантами семантичним зв'язком парадигматичного типу: еквівалентності, тотожності, ідентичності (синонімія), родо-видовими відношеннями (гіпонімія), відношеннями частини й цілого (партонімія).

Другий, **узуальний**, сегмент концепту «Людина» містить тематичні мікрополя, у складі яких смислові атрибути репрезентують узагальнене знання соціуму про культурний елемент, що концептуалізується. Узуальні смислові атрибути розкривають утилітарно-практичні уявлення всіх мовців соціуму, загальноприйняті й закріплені у свідомості (колективне знання), ціннісно-естетичні орієнтації, що впливають з повсякденної предметно-практичної діяльності людей.

В узуальному сегменті поняття, виражені семантичними компонентами тематичного ідентифікатора мікрополя і ядерними атрибутами-домінантами, відмежовуються одне від одного. В результаті між мікрополями узуального сегмента й ядром концепту встановлюються різні типи семантичних відношень синтагматичного типу: атрибутивні, причинно-наслідкові, результату, часової послідовності тощо. Наприклад, узуальний сегмент концепту «Людина» заповнюють тематичні мікрополя «енергійність» і «рух», пов'язані зі смисловим атрибутом-домінантою **живий організм** причинно-наслідковими відношеннями, а також мікрополе «духовність» у відношеннях атрибутивності зі смисловим атрибутом-домінантою **суспільна істота**. Як живий організм, людина – енергійна (*енергійність, дія, життєва енергія*), перебуває у

постійному русі (*рух, мінливість, текучість, непостійність*); а для людини як суспільної істоти характерною ознакою є духовність.

Третій, **індивідуально-авторський**, сегмент концепту репрезентований тематичними мікрополями, смислові атрибути яких виражають додаткові смисли, не характерні для загальноприйнятого колективного знання і навіть відмінні від нього. Тому такі тематичні мікрополя пов'язані з поняттям, що виражається ядерними атрибутами-домінантами, антонімічними відношеннями (протиставлення) та різними типами асоціацій. Наприклад, індивідуально-авторський сегмент концепту «Людина» містить всі тематичні мікрополя, що знаходяться в асоціативних зв'язках із атрибутом-домінантою **живий організм** («творіння», «невідомість», «беззахисність», «нестійкість», «обмеженість у часі й у просторі») та **суспільна істота** («ворожість», «нікчемність», «цінність», тощо).

Таким чином, побудову концепту «Людина» доцільно здійснювати через послідовний аналіз різних типів спільності між елементами поля: семантичний зв'язок парадигматичного типу – між елементами онтологічного сегмента, семантичний зв'язок синтагматичного типу – між елементами узуального сегмента, асоціативно-смисловий зв'язок – між елементами індивідуально-авторського сегмента.

Смислові атрибути саме індивідуально-авторського сегмента розкривають специфіку світобачення Ф. С. Фіцджеральда. Шляхом тлумачення смислових атрибутів індивідуально-авторського сегмента доходимо висновку, що людина в уявленні Ф. С. Фіцджеральда – це, перш за все, творіння природи (*творіння, творіння природи, складність, індивідуальність, особливість*), що народжується (*народження*), зростає (*зростання, потреба в підживленні*), формується (*сформованість, міцність, твердість, ємність, умістище*), розквітає (*розквіт, краса*), намагається вижити (*залежність від природних сил, опірність природним силам, боротьба за виживання, знищення один одного, почуття самозбереження, пристосованість, маскування*). Але, як і будь-яка жива істота, людина – безпорадне (*безпорадність, беззахисність, слабкість, керованість, підлеглість, підневільність*), неміцне творіння (*нестійкість, пошкоджуваність, зруйновність, крихкість, ламкість*), тому недовговічне (*тривалість, обмеженість у часі й у просторі, недовговічність, короткочасність, швидкоплинність*) і приречене на загибель (*загибель, знищення, закінченість, зникнення*). Оскільки людина утворена якоюсь силою (*надприродність, незвичайність, неконтрольованість, всемогутність*), її (людини) єство незрозуміле самій людині (*важкість для розуміння, незрозумілість, неясність, невідомість, непередбачуваність, норавливість, загадковість*). У суспільстві людина проявляється, з одного боку, як важливе, досконале творіння (*важливість, значимість, цінність, корисність*), з іншого, – як нікчемне, недосконале творіння (*нікчемність, незначущість, мізерність, жалюгідність*), виявляючи свою порочну природу та схильності (*виверткість, спритність, хитрість, плазування, догідливість, улесливість, нечутливість,*

бездушність, агресивність, грубість, жорстокість, лютість) і створюючи, таким чином, небезпеку для суспільства (*небезпека, владність, панування*).

Так, наприклад, тематичний ідентифікатор мікрополя «духовність» у мовній картині світу Ф. С. Фіцджеральда характеризується такими лексичними одиницями, як: *freedom, faith, hope, to pray, oath, to sin, sin, sinful, repentance, to repent, holiness, saint, righteous, to preach, sermon, revival services*, тощо.

У наступному фрагменті із оповідання «*The rich boy*» спостерігається реалізація даного тематичного ідентифікатора мікрополя за допомогою лексичної одиниці «*the age of reason*»:

Anson was the eldest of six children who would some day a fortune of fifteen million dollars, and he reached the age of reason – is it seven? – at the beginning of the century when daring young women were already gliding along Fifth Avenue in electric mobiles [6, 98].

Тематичний ідентифікатор мікрополя «ворожість» характеризується такими лексичними одиницями, як: *enemy, to feud (be at deadly feud with), hostility, ill-will, to revenge, danger, to vie, rival, antagonist, malicious*, тощо.

У наступному фрагменті із оповідання «*The Diamond as Big as Ritz*» спостерігається реалізація даного тематичного ідентифікатора мікрополя за допомогою лексичної одиниці «*extermination*»:

They had become a race part, these twelve men of Fish, like some species developed by an early whim of nature, which on second thought had abandoned them to struggle and extermination [6, 34].

Проведене дослідження показало системний характер організації структури концепту «Людина». Сміслові атрибути індивідуально-авторського сегмента, які пов'язані з ядерними атрибутами-домінантами асоціативно, розкривають специфіку розуміння письменником фрагментів дійсності, структурованих різними концептами, серед яких фундаментальним є концепт «Людина».

У всіх мовах функціонують слова, що характеризують поняття «Людина», але його не можна звести до простої їх множини. І дане дослідження дозволяє стверджувати той факт, що цей фундаментальний концепт може мати певні особливості відображення в мовній картині світу індивідуума. Зокрема, в мовній картині світу Ф. С. Фіцджеральда атрибути індивідуально-авторського сегмента концепту «Людина» розкривають специфіку світобачення письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / Вежбицкая А. – М., 2001. – С. 25-48.
2. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Кубрякова Е. С. – М.: Языки словянской культуры, 2004. – 560 с.
3. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу. Мовознавство / Лисиченко Л. А. – Х., 2004. – № 5-6. – С. 36-41.

4. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику / Маслова В. А. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 396 с.
5. Соляник В.И. Отражение специфики концептуальных систем М.Ю. Лермонтова и Н. П. Огарева сквозь структурно-семантическую призму многокомпонентных сложных предложений. Наукові записки / Соляник В. И. – Харків, 2007. – № 4. – С. 30-39.
6. Fitzgerald, F. Scott. «Selected Short Stories» / F. Scott Fitzgerald. – Moscow : Progres Publishers, 1979. – 357 p.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются мало изученные в аспекте когнитивной лингвистики тексты произведений Ф. С. Фицджеральда, и на их основе анализируются лексические особенности отражения концепта «Человек» в языковой картине мира данного представителя американской литературы XX века. Проведенное исследование показало системный характер организации структуры концепта в языковой картине мира Ф. С. Фицджеральда. Смысловые атрибуты индивидуально-авторского сегмента, связанные с ядерными атрибутами-доминантами ассоциативно, раскрывают специфику понимания писателем действительности.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт, языковая картина мира, индивидуально-авторский сегмент, ядерный атрибут-доминанта.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються тексти творів Ф. С. Фіцджеральда, мало досліджені у аспекті когнітивної лінгвістики, та на їх основі аналізуються лексичні особливості відображення концепту «Людина» у мовній картині світу даного представника американської англосовітської літератури XX ст. Дослідження показало системний характер організації структури концепту «Людина» у мовній картині світу Ф. С. Фіцджеральда. Сміслові атрибути індивідуально-авторського сегмента, пов'язані з ядерними атрибутами-домінантами асоціативно, розкривають специфіку розуміння письменником дійсності.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, мовна картина світу, індивідуально-авторський сегмент, ядерний атрибут-домінанта.

ANNOTATION

The article represents analysis of lexical peculiarities of the concept of MAN reflected in the verbal world picture of F. S. Fitzgerald. The research is done on the material of the texts by this representative of the XXth century American English Literature that have been considered little in the aspect of Cognitive Linguistics. The present research has shown systematic character of the concept of MAN organization in the verbal world picture of F. S. Fitzgerald. Semantic attributes of the author individual segment connected with the nuclear domineering attributes at the level of associations reveal the specific reflection of the reality by the writer.

Key Words : Cognitive Linguistics, concept, verbal world picture, author individual segment, nuclear domineering attribute.